

І.М. Рудик

Житомирський державний університет

імені Івана Франка

канд. філол. наук, доцент

Лінгвістичні механізми формування ідеологем

В межах соціально орієнтованої комунікації, вивчення якої останнім часом становить чималий інтерес для філософів, психологів, соціологів, політологів, філологів усього світу, значною увагою науковців користуються форми й одиниці ідеології. У цьому світлі актуальним видається виокремлення суттєвих когнітивних характеристик ідеології та ідеологеми як її одиниці. Метою цієї статті, таким чином, є аналіз сутності ідеології та ідеологеми з когнітивних позицій, а також встановлення лінгвістичних параметрів ідеологеми.

Ідеологію (з грецької – *вчення про думку*) визначають як систему політичних, правових, моральних, релігійних, естетичних і філософських поглядів та ідей, в яких усвідомлюється й оцінюється ставлення людей до дійсності [5: 481].

Таке визначення ідеології дозволяє зробити кілька важливих висновків. По-перше, ідеологія є формою суспільної свідомості, оскільки охоплює групу людей та повідомляє їм знання про оточуючий світ. По-друге, ідеї, які утворюють ідеологію, формуються на основі історичного й практичного досвіду певної соціальної групи. Дві зазначені особливості ідеології дозволяють провести паралелі між нею і наукою,

оскільки остання є однією з форм суспільної свідомості, яка покликана отримати й систематизувати об'єктивні знання про дійсність [5: 876].

З іншого боку, на відміну від науки, ідеологія не може претендувати на "об'єктивність" знань, які вона поширює в суспільстві, оскільки, як видно з визначення, містить певний оцінний, а тому суб'єктивний, компонент.

Одиницею ідеологічної системи є ідеологема, перші спроби визначення й аналізу якої належать ще М.М. Бахтіну, й саме його підхід є підґрунтям сучасних тлумачень цього поняття. За М.М. Бахтіним, ідеологема є експлікацією ідеології, її продуктом. Ідеологема як продукт ідеології є матеріальною одиницею, і формою її існування виступають слова, дії, предмети реального світу й інші знаки:

И мировоззрения, верования, даже зыбкие идеологические настроения ... становятся идеологической действительностью, только осуществляясь в словах, в действиях, в одежде, в манерах, в организациях людей и вещей, одним словом, в каком-либо определенном знаковом материале [4: 15–16].

Ідеологію ж учений розуміє у широкому сенсі, як процес творення знаків, процес взаємодії свідомості адресанта зі свідомістю адресата:

Ведь знаки возникают только в процессе взаимодействия между индивидуальными сознаниями. И само индивидуальное сознание наполнено знаками. Сознание становится сознанием, только наполняясь идеологическим, resp. знаковым содержанием ... [4: 16].

Конкретизуючи визначення М.М. Бахтіна, І.Г. Вепрева й Т.О. Шадріна визначають ідеологему як мовну чи мовленнєву одиницю, навантажену ідеологічними смислами [1: 124]. Ще більш однозначне

тлумачення, яке водночас відтворює багаторівневість бахтинської ідеологеми, запропоновано доктором філологічних наук, професором Г.Ч. Гусейновим, згідно якого ідеологема – це

минимальный отрезок письменного текста или потока речи, предмет или символ, который воспринимается автором, слушателем, читателем как отсылка — прямая или косвенная — к метаязыку, или к воображаемому своду мировоззренческих норм и фундаментальных идейных установок, которыми должно руководствоваться общество [2].

Таке визначення дозволяє віднести до ідеологем мовні й мовленнєві одиниці різних рівнів, які, крім того, відрізняються когнітивною сутністю описуваних концептуальних категорій. На цій підставі О.Г. Малишева, застосовуючи термінологію професора Й.А. Стерніна, виокремлює ідеологему-поняття (що являє собою концепт, який містить найбільш загальні, суттєві ознаки предмета чи явища, результат їх відображення й осмислення), ідеологему-фрейм (цілісний, багатокomпонентний концепт, об'ємне уявлення, деяку сукупність стандартних знань про предмет чи явище), ідеологему-гештальт (комплексну, цілісну функціональну розумову структуру, яка впорядковує в свідомості багатоманітність окремих явищ), та ідеологему-архетип (яка є основним компонентом загального ядра знань і уявлень) [3: 36-37].

Якщо відносити до ідеологем мовні одиниці, то виникає питання, яким чином одиниці мови перетворюються на ідеологеми. Одиниця мови, згідно трикутника Огдена і Річардса, містить мовний знак, який через розумове поняття корелює з певним денотатом, або фрагментом реального світу. Ідеологема ж як одиниця ідеології корелює, з одного

боку, з денотатом (оскільки повідомляє деяке знання про оточуючий світ, сформоване на основі історичного й практичного досвіду групи), а з іншого боку, з оцінкою денотата (оскільки в ній усвідомлюється й оцінюється ставлення людей до дійсності). Крім того, оцінність, притаманна ідеологемі, є соціально обумовленою, тобто, її аксіологічний модус залежить від соціальної приналежності носія даної мови.

Отже, при переході до розряду ідеологем мовна одиниця набуває оцінності, сформованої в суспільній свідомості певної групи. Формування такої оцінності в колективній свідомості відбувається шляхом цілеспрямованого впливу на колективного адресата за допомогою сучасних ЗМІ, які активують процес взаємодії між індивідуальними свідомостями суб'єкта й об'єкта соціально орієнтованої комунікації.

Таким чином, ідеологема як одиниця ідеології, по-перше, повідомляє колективному адресату деяке знання про оточуючий світ, яке є результатом історичного й практичного досвіду групи, по-друге, формує ставлення цієї групи до дійсності. Різномірні мовні одиниці, які переходять до розряду ідеологем, різняться когнітивною сутністю описуваних ними концептуальних категорій. Визначення й аналіз базових ідеологем сучасного англomовного світу вважаємо перспективою подальших досліджень у галузі соціально орієнтованої комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вепрева И.Г. Идеологема и мифологема: интерпретация терминов / И.Г. Вепрева, Т.А. Шадрин // Научные труды профессоров Уральского института экономики, управления и права. – Екатеринбург: Изд. УрГУ, 2006. – Вып. 3. – С.120-131.
2. Гусейнов Г.Ч. Советские идеологеми в русском дискурсе 1990-х / Г. Ч. Гусейнов. – М.: Три квадрата, 2004. – 272 с.
3. Малышева Е.Г. Идеологема как лингвокогнитивный феномен: определение и классификация / Е.Г. Малышева // Политическая лингвистика. – 2009. – №4 (30). – С. 32-40.
4. Медведев П. Н. (Бахтин М.М.) Формальный метод в литературоведении: Критическое введение в социологическую поэтику / П.Н. Медведев. – Л., 1928.
5. Советский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1980. – 1600 с.